

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 74, 2016, pp 30--54

Publisher: Retorikförlaget AB

Authors Peter Harder & Christian Kock, University of Copenhagen.

Title "Rhetoric and the Functional View of Language Use: Normativity and Structure in Argumentation and Aesthetics" ["Retorik og funktionel sprogbetragtning: Normativitet og struktur i argumentation og æstetik"].

Abstract This article aims to present and discuss significant areas of overlapping interest and shared orientation between the discipline of rhetoric and cognitive-functional linguistics. We argue that this mutual understanding may, on the one hand, throw new light on the issue of the normative foundations of rhetorical analysis; on the other hand, it may enrich functional linguistics by integrating it in an expanded horizon of inquiry. The article shows how recent findings on the evolution of language suggest that normativity is built into the nature of human language, and further how this entails that norms must be function-based, or else spurious. It is further discussed how a function-based view of normativity and specific norms can be deployed in two major areas of human language use as studied by rhetoric scholars: argumentation and aesthetics.

Keywords normativity in rhetorical analysis, cognitive-functional linguistics, argumentation, aesthetics.

*Peter Harder er professor i engelsk sprog ved Institut for Engelsk, Germansk og Romansk, Københavns Universitet.
E-mail: harder@hum.ku.dk*

*Christian Kock er professor i retorik ved Institut for Medier, Erkendelse og Formidling, Københavns Universitet.
E-mail: kock@hum.ku.dk*

Peter Harder og Christian Kock:

Retorik og funktionel sprogbetragtning

Normativitet og struktur i argumentation og æstetik

Denne artikel har som sit mål at fremlægge og diskutere nogle væsentlige områder hvor der er fælles orientering og interesser mellem retorik og kognitiv-funktionel lingvistik. Vi hævder at denne fælles orientering på den ene side kan kaste nyt lys over spørgsmålet om retorikkens normative fundering og på den anden side kan berige den funktionelle lingvistik ved at integrere den i et udvidet analytisk perspektiv. Artiklen viser hvordan nyere forskningsresultater i sprogets evolutionshistorie peger på at normativitet er indbygget i sprogets natur, og videre hvordan dette indebærer at normer enten må være funktionsbaserede eller savne grundlag. Det diskuteres desuden på hvilken måde en funktionsbaseret tilgang til normativitet og til konkrete normer kan bringes til anvendelse i to centrale former for sprogbrug der studeres i retorikforskningen: argumentation og æstetiske tekster.

1. Indledning: normativitet, struktur, funktion

Formålet med denne artikel er at pege på nogle perspektiver for retorikken som rejses af den kognitivt-funktionelle nytænkning af sprogets væsen i de sidste tiårs lingvistik. Denne nytænkning inden for et fagområde der altid har lagt betydelig vægt på såvel teoretisk grundlag som empirisk dokumentation, kan hjælpe med at legitimere nogle grundlæggende egenskaber ved retorikken som ofte har skabt støj på ledningen i dens dialog med andre fag; omvendt kan et funktionelt sprogsyn i lingvistikken bedre vise sin holdbarhed og øge sin erfaringsbase ved kontakt med

retorikken. Både retorik og funktionel lingvistik kan ved denne gensidige forståelse stå stærkere end de kunne hver for sig.

Det ene perspektiv vi vil pege på, angår retorikkens normative fundering; det andet forholdet mellem struktur og funktion i sprogbrug, herunder retorik.

Normativitet kendetegner meget af den retoriske teori og analyse både i fortid og nutid. Man kan sige at retorikkens opståen hos de sofistiske lærere i 400-tallets Athen handlede om at ruste borgerne (klienterne) til at klare sig som individer i en bystat. De skulle lære at forsvare deres interesser og standpunkter *bedre*; det var en grundlæggende *afsenderorienteret* normativitet med individet i centrum. Men med Isokrates, der dannede sin skole i 390'erne, blev en anden art normativitet central: den *sociale*. At unge skulle uddannes retorisk (med en didaktik der bestod i retorisk praksis), var for Isokrates forudsætningen for et udviklet, holdbart samfund – og den vigtigste kilde også til etisk dannelse. Aristoteles, Cicero, Quintilian og de fleste vigtige retorikere til i dag har delt denne socialt-normative grundopfattelse: Retorik har en nødvendig funktion at opfylde i det gode samfund.

Her kommer begrebet funktion ind i billedet. Den *funktionelle* opfattelse af sprogets væsen er fundamental for retorikken hvis man betragter dens kerneområde som ”teori der generelt ser på *tekster og andre ytringer ud fra deres virkninger på modtagerne*”.¹ Funktion – nogle vil kun mistænksomt tale om ”effekt”² – har altid været afgørende for retorisk teori, praksis og didaktik. Alt hvad retorikere har sagt om ytringers strukturtræk, ned til de mindste detaljer som ordstilling, tegnsætning, m.v., har været baseret på hvordan disse træk skulle *fungere*. Retorikkens udsagn om teksters egenskaber har ikke altid været lige velbelagt med teori eller empiri, men det har altid været funktionsbestemt.

Disse to retoriske positioner har langt fra altid været delt af retorikkens nabofag. Det sprogsyn som stadig dominerer (til dels i det lingvistiske fagmiljø, men måske især uden for det), er strukturalismens. Her betones sprogets autonomi i forhold til hvad sproget bruges til. Et funktionelt sprogsyn åbner derimod for kontakt mellem retorisk og lingvistisk tænkning. Vi vil se på nogle implikationer heraf, dels i relation til argumentation, retorikkens kerneland, dels i relation til æstetik.

I et funktionelt sprogsyn er et fokus på virkningsaspektet mere i centrum end hvis sproget primært ses som struktur. Det funktionelle syn på sproglig betydning er et alternativ til den klassiske tradition i filosofi og logik, hvor betydning forstås som sandhedsbetingelser, mens argumentationsanalyse og -evaluering sætter

1 Christian Kock, *Ordets magt. Retorisk tænkning der holder. 1: Før 1900* (København: Samfundslitteratur, 2012), 11.

2 Diskussionen om hvorvidt det er retorikkens opgave at studere retoriske ytringers effekt, bølgede frem og tilbage i faget gennem det 20. århundrede. Edwin Blacks *Rhetorical Criticism* (New York: Macmillan, 1965) repræsenterer på markant vis en skepsis ved en ensidigt effekt-orienteret ”neo-Aristotelianisme” til fordel for tekstens iboende ”retoriske transaktion”; omvendt udtrykker antologien *The Effects of Rhetoric and the Rhetoric of Effects*, red. Amos Kiewe og Davis W. Houck (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 2015; anmeldt af Jens E. Kjeldsen i *Rhetorica Scandinavica* 71/72 2016: 112-117) en voksende bevidsthed hos mange retorikere om vigtigheden af at studere retorikkens empiriske effekter.

spørgsmålet om logisk gyldighed i centrum. Det funktionelle synspunkt fornægter ikke vigtigheden af sandhed eller forsvarlige følgeslutninger i argumentation. Men sandhedskravet indgår i en dybere normativ forankring for sprog og for kommunikation. Det illustrerer vi blandt andet ved at inddrage æstetiske tekster.

Den version af det funktionelle sprogsyn der lægges til grund i det følgende, hører hjemme i dansk funktionel lingvistik.³ Det vil føre for vidt at gå ind en nærmere redegørelse her, men som forudsætning for at forstå hvor brudfladerne ligger i forhold til traditionen, vil vi her punktvis opridsede nogle begreber og begrebspar som er centrale for vores argumentation. Efter hvert punkt vil vi i en parentes henviser til på hvilken måde det bidrager til at underbygge artiklens overordnede pointe.

Sproglig betydning = funktion, ikke referentielt indhold:

Den filosofiske tradition ser sprogets primære opgave som det at bære information og erkendelse. Ser man derimod sproget som middel til interaktion, er betydningen af et ord lig med de funktioner som ordet (kanonisk⁴) kan *bruges* til (en nyorientering hvis kim findes i Wittgenstein 1953); transport af erkendelse er da kun én af sprogets funktioner.⁵ (Derfor er der en mere direkte relation mellem sproglig betydning og retorisk funktion end antaget i den filosofiske tradition.)

Fundering vs. autonomi:

Sproglige fænomener står på skuldrene af førsproglige fænomener – men kan ikke *reduceres* til dem. Visse menneskelige egenskaber er nødvendige for at sproget kan eksistere. Som det vil fremgå nedenfor, betragter et funktionelt sprogsyn sproget som udsprunget af og sammenflettet med visse kognitive egenskaber der er særlige for arten menneske: for at kunne *fungere* i et kommunikerende fællesskab kræves der et *kognitivt* beredskab af en særlig karakter, jf. nedenfor om Tomasello. I de sammenhænge hvor det kognitive grundlag for en funktionel sprogbetragtning er centralt, vil vi bruge dobbeltbetegnelsen ”kognitivt-funktionelt”. Tilsvarende ser Kenneth Burke retorik som sproglig realisering af noget fundamentalt menneskeligt,

3 Se Elisabeth Engberg-Pedersen et al. (red.), *Content, Expression and Structure* (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1996) og Peter Harder, *Meaning in Mind and Society* (Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2010).

4 Med ordet ”kanonisk” henvises her og nedenfor til en sondring mellem anvendelser der har status af ”funktion” og andre anvendelser der blot er tilfældige, jf. Wright (1973). Tankegangen er baseret på evolutionær teori, hvor muligheden af funktionelle forklaringer af anatomiske træk beror på at man kan vise på hvilken måde disse træk virker til at fremme artens overlevelse og udbredelse. Talord kan fx bruges til at teste om en mikrofon virker eller ej (”en, to, tre, dette er en prøve”) – men den funktion der betinger at talord findes og overlever i forskellige sprog, kan antages at være en anden, nemlig at udtrykke kardinalitet, jf. også Harder (1996, 88f).

5 Et opbrud i lingvistikken der tydeligt trækker på retorikkens synsmåder og terminologi, er at se det argumentative i sproget som mere grundlæggende end det referentielle (jf. Anscombe og Ducrot 1983, 1989).

nemlig ”a symbolic means of inducing cooperation in beings that by nature respond to symbols.”⁶ (Derfor er en ren ”immanent” sprogbetragtning, som antaget i strukturel lingvistik, utilstrækkelig.)

Normer som integreret del af sprogvidenskaben:

Uden sproglige normer – konkrete, såsom at *hest* betyder ”hest” (osv.), og generelle, såsom at det er godt at kunne forstå hinanden – eksisterede sproget ikke. Deskriptiv lingvistik forudsætter et normativt univers. (Derfor er normer ikke udvendige i forhold til sproget, men en integreret del af det.)

Struktur og substans:

Struktur forudsætter en substans, som den griber ind i og ændrer på. Struktur (= ”form”) er altså hverken det eneste egentlige, som Saussure hævdede,⁷ eller epifænomenal og ligegyldig som visse rent *brugsorienterede* sprogfolk mener (nedtoningen af strukturens rolle er især udpræget i den såkaldte ”West Coast functionalism”).⁸ Vi taler derimod ud fra en omvurdering af strukturens rolle: Frem for at se den som autonom må man se på dens funktioner, blandt andet at være tjener for indholdet. Også i retorikken er det grundlæggende at give former og strukturer alene anses for gode fordi de erfaringsmæssigt gør ytringer gode til bestemte *funktioner*.

Begrebsparret struktur-substans er et alternativ til en uholdbar dualisme mellem ”indhold” og ”form”. Denne sondring sammenblander to begrebspar: mellem indhold vs. udtryk og mellem form vs. substans.⁹ På udtryksiden struktureres lydsubstansen blandt andet i fonemer, ord og intonationsmønstre, og på indholdssiden struktureres betydningssubstansen blandt andet i begreber og typer af sætningsmeninger. På begge planer er struktur afgørende for det funktionelle potentiale.

Et klassisk eksempel på strukturens rolle som noget der strukturerer substansen, er farverne. Hvor strukturalister som Hjelmlev (1943) hævdede at det var sprogene alene der skabte de enkelte farvekategorier ved at lægge (forskellige) skillelinjer ned over en ”amorf” substans,¹⁰ fremdrog en kognitiv undersøgelse af farvekategori-

6 Kenneth Burke, *The Rhetoric of Motives* (Berkeley: University of California Press, 1950/1969), 43.

7 Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale* (Paris: Payot, 1968 [1916]), 157.

8 Jf. Paul J. Hopper, ”Emergent Grammar”, i *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (1987), 141, samt Joan Bybee, ”Semantic Substance vs. Contrast in the Development of Grammatical Meaning”, i *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (1988), 147.

9 Dansk funktionel lingvistik (jf. Engberg-Pedersen et al. 1996) viderefører her en pointe fra Hjelmlev (1943): Både på udtryks- og indholdssiden er der substans, hhv. lydmasse og betydningssubstans – men sproget lægger en form (= struktur) ned over den.

10 Louis Hjelmlev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* (København: Bianco Lunos Bogtrykkeri, 1943).

sering i forskellige sprog evidens for at farvekategorierne havde universelle egenskaber der skyldes det menneskelige perceptionsapparat (jf. Heider 1971). Men begge betragtninger er dele af sandheden, jf. Davidoff, Davies og Robertsen (1999). Ved at sprogene inddeler farvespektret på forskellige måder, griber de strukturerende ind i den måde vi taler om substansdomænet ”farver” – og derved skabes der funktionelt-kognitive farvekategorier i de enkelte sprog, hvis egenskaber netop ikke kan forudsiges fra det universelle; kategorier som ”grønt” og ”rødt” har ikke samme rolle i sprogsamfund, der ikke som fx dansk afgrænser netop disse dele af spektret. (Dette punkt er grundlaget for at man kan frikende retorisk struktur for mistanken om at være ”pynt”).

Konstans og variation:

Hvor der er normer, er der også variation. Sproglige regler bygger på normer, ikke fysiske love, derfor er der undtagelser og konkurrerende normer. Det har også at gøre med funktionalitet. Retorikere véd at et virkemiddel der for eksempel kan hjælpe til at gøre en ytring god til én funktion, kan gøre den dårlig til en anden funktion.¹¹

Normer og virkninger har før stået i skammekrogen i sprogvidenskaben. Men netop de er centrale i retorik – og kan derfor vanskeliggøre dialog med retorikkens nabofag.

Problemet med normer er en sejlivet normativ tradition præget af sociale fordomme og smagsdommeri – hvor sproget bruges til at opnå ”distinktion”, som beskrevet af Bourdieu (1995). Moderne lingvistik har kæmpet for at slå fast at deskriptiv sprogvidenskab skal beskrive det sprog folk faktisk bruger, og i den kamp har man mest tænkt på normer som noget der står i modsætning til faktisk sprogbrug. Derfor har det typisk været overset at sprog kun kan have betydning via sociale normer.¹²

Problemet med virkningsaspektet er en platonisk tradition for at anse virkninger for uvendige i forhold til ”selve” sproget. For et funktionelt sprogsyn er virkningsaspektet derimod konstitutivt: Et sprogligt udtryk eksisterer fordi det har en kanonisk *virkning* (= funktion) i sprogsamfundet. (Dette er grundlaget for at den normative dimension der er indbygget i retorikken, kan ses som forankret i en normativitet der også gælder sprogbrug i almindelighed, til trods for normers tvetydige status i lingvistikken.)

Gangen i artiklen er denne: I afsnit 2 redegør vi for den evolutionære ramme som ligger til grund for det kognitivt-funktionelle sprogsyn. I afsnit 3 viser vi hvordan

11 Mht. denne problemstilling, se Christian Kock, ”Sproglig kvalitet”, i *Dansk Sprognavn – godt og vel 50 år efter*, red. Vibeke Sandersen og Jørgen Schack (København: Dansk Sprognavn, 2007), også i Christian Kock, *Retorisk praksis* (Retorikforlaget, 2013), 39-56.

12 Men se Esa Itkonen, ”The Central Role of Normativity for Language and Linguistics” i *The Shared Mind: Perspectives on Intersubjectivity*, red. J. Zlatev, T. Racine, E. Sinha, og E. Itkonen (Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 279-305, 2008).

sproget er funderet i normer, og hvad det betyder for retorikken, nemlig at den ikke kan betragtes som ”amoralsk”. Men norm og variation er to sider af samme sag, så normativitet betyder ikke at der kun er én rigtig løsning. I afsnit 4 redegør vi for strukturegenskabers rolle i det kognitivt-funktionelle sprogsyn. Afsnit 5 viser hvordan den type normativitet der gælder for sprog, gør sig gældende for argumentation; afsnit 6 handler om funktion og værdi i æstetik, og afsnit 7 opsummerer.

2. Den evolutionære basis for menneskesprog

En afgørende præmis for argumentationen i denne artikel er at man kan antage at den normativt funderede funktionalitet vi henviser til, er en del af sprogets natur, altså noget som er indbygget i den måde menneskesprog faktisk fungerer på (og ikke bare afspejler vores foretrukne sprogsyn). Artiklen støtter sig her på en empirisk funderet teori om hvad det er i menneskets biologiske og kognitive udrustning der gør at vi kan udvikle menneskesprog.¹³ Det nye ved mennesker er *fælles og gensidig opmærksomhed* (”joint attention”¹⁴). Den andens opfattelse af verden ses som medspiller i ens egen opfattelse; at to personer i fællesskab har bevidstheden rettet imod noget, fx når forældre sammen betragter deres barn, er noget andet end at de hver for sig har bevidstheden rettet imod det.

Det særligt menneskelige er dermed den status den andens oplevelse af situationen har. Det er afgørende for mennesker om den anden er med i oplevelsen. Det har betydning for sprogevn: Ord kan kun være sprogtegn når de betyder det samme for medlemmer af sprogsamfundet – ellers er de slet ikke tegn, og samtale er meningsløs. Allerede Wittgenstein argumenterede for at et ”privat sprog” er umuligt.¹⁵

I forsøg har man sammenlignet adfærd hos menneske- og chimpansebørn og fundet at mennesker er langt mere samarbejdsvillige. (Se videoer af eksperimenterne på <https://www.youtube.com/watch?v=Z-eU5xZW7cU>.¹⁶) Igen er pointen at for mennesker er ”din oplevelse vigtig for min oplevelse”.

Dette er en forudsætning både for sproget og for kultur og samfundssystemer. Fælles bevidsthed muliggør fx at grupper kan enes om at behandle papirstykker som penge, selvom de ikke i sig selv er noget værd – det kalder Searle (1995) kollektiv intentionalitet. Det sproglige særkende for mennesket, *logos*, betragtede også en af retorikkens grundlæggende tænkere, Isokrates, som basis for dets sociale særstilling: ”i og med at vi har evnen i os til at overtale hinanden og muligheden for at gøre os selv klart, hvad vi måtte ønske, er vi ikke alene befriet fra at leve på dyrenes vis, men vi har også kunnet slutte os sammen og grundlægge byer, og vi har fastsat

13 Jf. Michael Tomasello, *Origins of Human Communication* (Cambridge, MA: MIT Press, 2008).

14 *Ibid.*, 74.

15 Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations* (Oxford: Basil Blackwell, 1953).

16 Tilgået 17.3.2017. Se også Felix Warneken et al., ”Cooperative Activities in Young Children and Chimpanzees,” *Child Development* 77 (2006): 640-663.

love og opfundet håndværk og kunster” (*Antidosis*, 254). I Ciceros *De oratore* (I.33) udtrykkes en tilsvarende idé.

Den nye tænkning om ”joint attention” har fællestræk med Habermas’ teori om en kommunikativt funderet etik¹⁷ og om sand ”kommunikativ handling”¹⁸ (Habermas stod også for den motiverende *laudatio* da Tomasello fik Hegel-prisen). Men der er den vigtige forskel fra Habermas at ”strategiske” ytringer ikke er dømt ude. Selv sproghandlinger hvor man har et formål der ikke som udgangspunkt også er den andens, forudsætter en samarbejdsvilje som dels sætter én i stand til at forstå den anden, dels gør det til en værdi at den andens formål tænkes med. Den retoriske argumentation i samfundet er strategisk: Man argumenterer for så vidt muligt at ”få sin vilje” – men på grundlag af at man også véd hvad de folk man vil overbevise, vil. Og éns argumenter går på at det man selv vil, et stykke af vejen stemmer overens med det *de* vil. Hvad Habermas overser, er at gensidig forståelse for begge parter kan være et trin på vejen mod deres strategiske mål. Man taler undertiden med andre for at nå nærmere sit eget mål – med de andres tilslutning.

En bedre grænse mellem legitimt og illegitimt kan drages med Habermas’ egen sondring mellem *manifest* og *latent* strategisk kommunikation.¹⁹ For ham er begge typer illegitime, idet begge indebærer at den der kommunikerer, stræber efter *virking* (overtalelse). Denne ”instrumentelle” dimension indebærer enten tvang eller manipulation, antager Habermas – som om man ikke med sin strategiske kommunikation kan have det mål at anden tilslutter sig af egen fri vilje. Det er svært at se hvordan fx politikere kan kommunikere legitimt i et demokrati hvis de ikke må have som mål at få andre med på deres forslag.

Vi mener derfor at manifest strategisk kommunikation overholder sprogets normative grundlag, fordi den anden véd hvad man er ude på – hvorimod latent strategisk kommunikation er fordækt: Hvorfor mon dens hensigt om at påvirke ikke fremlægges åbenlyst? Formentlig fordi påvirkningen så ikke ville fungere – altså fordi den ikke tåler at ses. ”So fühlte man Absicht und man ist verstimmt” (Goethe, *Torquato Tasso*).

At man vil påvirke folks holdninger latent, er derfor i bedste fald suspekt. Det er det der for eksempel er tale om i Orwell’sk ”Newspeak”, som jo blandt andet består i ord der skal ”impose a desirable mental attitude upon the person using them”.²⁰ Man siger ”The Ministry of Peace” i stedet for ”The Ministry of War”, osv. Også den Lakoff’ske påvirkning ved hjælp af ren ”framing” hører ofte herhen.²¹ Den virker

17 Jürgen Habermas, ”Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz,” i *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*, red. Jürgen Habermas og Niklas Luhmann (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1971).

18 Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns* (Frankfurt am Main: Suhrkamp 1981).

19 Jürgen Habermas, ”Actions, Speech Acts, Linguistically Mediated Interactions, and Life-world,” i *Philosophical Problems Today* 1, red. G. Fløistad (Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1994).

20 George Orwell, *Nineteen Eighty-Four* (Harmondsworth: Penguin, 1972 [1949]).

21 George Lakoff, *The All New Don’t Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the*

kun efter hensigten hvis folk ikke opdager den påvirkning de er genstand for. Lige-
som lommetyveri kun virker når det ikke opdages. Derfor kan latent strategisk
kommunikation kaldes ”omvendt lommetyveri”.²²

Filosoffen Grice har formuleret en norm han kalder ”the cooperative principle”.²³
Det der siges, skal forstås som bidrag til et af begge parter anerkendt formål med
samtalen. Hvis man (af egen fri vilje) indgår i en demokratisk samtale om politiske
valg, har man anerkendt at andres formål kan være at overtale én. Samarbejds-
princippet indebærer også forventninger hos samtalepartnerne om at det der siges,
har relevans og ”pointe” i samtalen. Hvis en ytring ikke åbenlyst lever op til dette,
vil modtageren spontant fortolke den sådan at den alligevel gør det. Disse fortolk-
ninger kalder Grice ”implikaturer”. Ved hjælp af dem kan en taler få tilhørere til at
tro at noget er blevet sagt som ikke er det – som da George W. Bush i sin ”State of
the Union”-tale i 2003 sagde:

Before September the 11th, many in the world believed that Saddam
Hussein could be contained. But chemical agents, lethal viruses and shadowy
terrorist networks are not easily contained.²⁴

Han sagde *ikke* at Saddam var medskyldig i 9/11 – men den implikatur opstod
sikkert hos mange, da sætningerne ellers ville virke pointeløse.²⁵

Den slags latent overtalelse bryder indbyggede normer i dagligsproget. Det følger
af teorien om sproget som baseret på ”shared intentionality”²⁶, og det ligger i reto-
rikkens væsen som nødvendig for et demokratisk samfund.

Er denne teori rigtig, indebærer medlemskab af menneskelige samfund at man
giver andres perspektiv plads i sin opfattelse af den verden vi lever i, og i priori-
teringen af hvad man i fællesskab skal gøre. Politologen Bryan Garstens forsvar for
det retoriske syn på deliberativ samtale (2006) bygger på at retorikken anerkender
dette. Det gør den ikke på grund af en udefra kommende moralisme – det er bare
sådan det er. Folk der ikke kan finde ud af dét, er socialt handicappede – analoge
med en markspiller der griber bolden midt i et spil fodbold

Det skyldes den samme drivende mekanisme som i evolutionære systemer. En

Debate (White River Junction: Chelsea Green Publishing, 2014).

- 22 Se Christian Kock, *De svarer ikke. Fordømmende uskikke i den politiske debat* (København: Gyldendal, 2013 [2011]), 37ff. Samme egenskab er også blevet lagt til grund for en mere stringent definition af ”spin” end man finder i gængs sprogbrug – se Christian Kock og Mie Femø Nielsen, ”Hvad er spin?” i *Politisk spin*, red. Anne Høybye, Brit Buchhave, Martin Lund og Signe Wagner (København: Akademisk Forlag, 2007a).
- 23 H. Paul Grice, ”Logic and Conversation,” i *Speech Acts* (Syntax and Semantics 3), red. Peter Cole og Jerry L. Morgan (New York: Academic Press, 1975).
- 24 Se <http://www.americanrhetoric.com/speeches/stateoftheunion2003.html> (tilgået 17.3.2017).
- 25 En grundigere analyse af dette og lignende fænomener i Bush’s Irak-retorik findes i Christian Kock, ”Inception: How the Unsaid May Become Public Knowledge,” i *Rhetoric, Discourse and Knowledge* (Studies in Language, Culture and Society, 9), red. Maria Załęska og Urszula Okulska (Frankfurt: Peter Lang, 2016).
- 26 Jf. Tomasello, *Origins of Human Communication*, 154.

kausalt dynamik som evolutionen fungerer ikke kun i biologien – den gælder også sociokulturelle fænomener som fx graden af voldelighed (Richerson og Boyd, 2005) eller succes i videnskaben (Hull, 1988). Den består af to mekanismer: reproduktion og selektion. Alle fænomener der skal reproduceres for at kunne overleve, er underkastet dem. Den kendteste sociale analogi (som opstod før Darwins biologi) er virksomhedsøkonomi, introduceret af Adam Smith (1776) med hans metafor om markedets ”usynlige hånd”: (Re)produktionen varetages af virksomhedsejeren, men markedet sørger for selektionen. Hvis den går én imod, kan man ikke fortsat (re)producere sine varer. Moderne teorier baseret på tanken er fx Keller (1990) og Croft (2000). Allerede Darwin (1871) så at mekanismen også måtte gælde sproglige udtryk (de skal selekteres i fællesskabet for at overleve). Visse ord falder ud af sprogbugen. Visse operaer opføres ikke mere, visse bøger læses ikke længere. De værker der vedblivende indgår i kulturen, har været igennem en selektion-over-tid som indbefatter deres virkninger på modtagerne, deres reception, ikke kun deres indre egenskaber. Derfor er virkningsaspektet ikke noget rent ydre som forskere kan se bort fra i forhold til for eksempel retoriske og æstetiske artefakter.

Funderingen af specifikt menneskelige fænomener i et forudsat fællesskab har to aspekter. Det ene kan man kalde faktisk fundering. Man kan ikke score mål uden en bold. Man kan ikke referere til noget uden at der er noget at referere til. Kan ytringer ikke relateres til en fælles omverden, kan de ikke få nogen funktion. Men nødvendige forudsætninger i modtagerens bevidsthed skal også være på plads. Man kunne tale om ”klangbund”. De to aspekter hører sammen, men det dominerende perspektiv i filosofien har været det referentielle blik der alene er rettet mod ”sandheden”. Derfor er klangbunden hos modtageren nødvendig. Når man ytrer sig retorisk, skal begge dele være på plads.

3. Normativitet, deskriptiv videnskab – og variation

En konsekvens af den sociale verdens ontologi er at den bygger på *normer*. Durkheim, en af sociologiens fædre, argumenterede for at normer er samfundets grundvold (1898). Men normerne er funderet i kollektiv intentionalitet og har ikke kvasi-fysisk status, som Durkheim mente.

Den sociale verden forudsætter fælles anerkendelse af en universel norm for menneskeligt samkvem. Men denne universelle norm manifesteres i forskellige kulturer i forskellig kollektiv intentionalitet – det er fx ikke i alle kulturer der opstår demokratiske styreformer (eller boldspil hvor man ikke må tage bolden med hænderne). Den universelle norm om samarbejde og fælles forståelse bliver ikke *erstattet* af forskellige kulturbetingede normer; det universelle underlag følger med, blandt andet deri at man er normativt forpligtet på de konkrete spilleregler fællesskabet forudsætter, hvad enten man spiller baseball eller fodbold.

Forholdet mellem det universelle og det kulturspecifikke kan betegnes som en kulturel *modulering*: Når fællesskabet har en bestemt form, er man forpligtet på den (fx ved at man ikke må tage med hænderne når det er fodbold man spiller, fordi det ødelægger det fælles forehavende).

Denne normativitet kommer før sproget. Eksperimenter har vist at børn pejler sig ind på de regler der gælder for samkvem med voksne, og når de har fundet ud af reglerne, sørger de ikke blot for selv at overholde dem, men også for at kalde voksne til orden hvis de ikke gør det.²⁷

Denne faktisk tilgrundliggende normativitet i sprogsamfund kan afklare et dilemma som retorikken altid har haft. Platon krævede på filosofiens vegne det moralske højland, især forpligtelsen på den fundamentale sandhed – mens den tids retorikere, sofisterne, blev hængt ud for at prioritere retorisk slagkraft over det gode, det skønne og det sande.

Dilemmaet lever videre i dag. Retorikeren McCroskey betragter retorikken som ”amoralisk”,²⁸ men støtter sig til Aristoteles’ forhåbning om at folk har en naturlig tilbøjelighed til sandheden (*Retorikken*, 1355a). Men med baggrund i det funktionelle sprogsyn kan man erstatte dette håb med en konstatering af at den normative fundering af retorikken – altså at der er normer om samtale som skal opfyldes – er et konstituerende træk.

Derfor er argumentation der er faktisk funderet i en fælles omverden og henvendt til modtageren ud fra en forestilling om et potentielt fælles projekt, ikke blot et lykkeligt særtilfælde af retorisk argumentation – den er det *kanoniske* tilfælde. Det er den form for retorik som overholder grundbetingelserne for at retorik giver mening som den fælles aktivitet den er.

Forholdet mellem den faktisk og fælles funderede retorik og den som svigter over for faktualitet og fællesskab, er analogt med forholdet mellem sandhed og løgn.²⁹ Som det ofte er diskuteret, fungerer løgn kun i kraft af normen om sandfærdighed: Løgnen opnår sin hensigt fordi den efterligner udsagn afgivet under en fælles norm om sandfærdighed. Man kan heller ikke uden videre fremføre det Frankfurt kalder *bullshit* – dvs. udsagn der alene sigter på en ønsket virkning, uden interesse for om de er sande eller falske – uden på sigt at save den gren over man sidder på. Hvis løgn eller ligegyldighed med sandheden var normen, var sandheden magtesløs – og det var løgn og bullshit også. Der ville ikke længere være grund til at tage påstande for gode varer, så det ville være spildt ulejlighed at prøve at lyve eller *bullshitte*. Hele samtalen som institution beror på den normativt anerkendte måde at samtale på, og det gælder også for retorikken som sproglig interaktion. Hvis den ikke byggede på denne forudsætning, faldt dens eksistensgrundlag bort.

Her kan den evolutionære ramme tydeliggøre at de der går efter en fordel som de ikke opfylder forudsætningerne for, er ”snydere”. Mange har spurgt hvordan altruisme kan være evolutionært overlevelsedygtig – jf. den klassiske opfattelse af evolution som båret af sejrrig egennytte. Forudsætningen er at altruismen har et

27 Marco F. H. Schmidt og Michael Tomasello, “Young Children Enforce Social Norms,” *Current Directions in Psychological Science* 21 (2012): 232–236.

28 James C. McCroskey, *An Introduction to Rhetorical Communication* (Boston, MA: Allyn and Bacon, 2015 [1968]), 296ff.

29 Harry G. Frankfurt, *On Bullshit* (Princeton: Princeton University Press, 2005); om fænomenet Donald Trump se også Frankfurt. ”Donald Trump is BS,” i *Time*, 12.5.2016: <http://time.com/4321036/donald-trump-bs/> (tilgået 19.12.2016).

moment af gensidighed ("sammen er vi stærke"), og at man ikke kan blive medlem af fællesskabet uden at respektere den altruistiske pagt. Hvis der ikke var kontrol med snydere, ville altruisme føre til ens egen undergang – men sanktioner mod snyd muliggør at altruistisk samarbejde vinder frem.³⁰ Vi kan derfor gå ud fra at retorisk adfærd baseret på en antagelse om amoralitet ikke er evolutionært levedygtig. Antagelsen i klassisk økonomisk teori om at mennesker altid stræber efter at maksimere individuel gevinst, kan derfor heller ikke passe.³¹

4. Strukturegenskabers placering og betydning

Den gængse måde at opfatte struktur på placerer den langt fra det vi har sagt om sprogets normative basis i et fællesskab: Struktur ses som noget formelt, præcist og "immanent" – uafhængigt af sprogets ydre forankring. Heroverfor vil vi vise hvordan argumentationen i det foregående også omfatter sprogets strukturelle aspekter.

En lingvist der drager i felten for at skrive en grammatik for et hidtil ubeskrevet sprog, kan ikke gøre det alene ved at opnotere faktiske ytringer. Hun skal også finde det sæt af konstituerende normer – fonetiske, semantiske og syntaktiske – der gør at man kan forstå disse ytringer i deres kulturelle kontekst. De "rigtige" normer er dem som empirisk forudsættes når talere bruger konkrete ytringer til kommunikation. Det illustreres af anekdoten om et uheld som ramte en lingvist, idet hans væsentligste informant viste sig at have en talefejl. Beskrivelsen af sproget blev her fejlagtig fordi den gengav forkerte fonetiske normer – ikke fordi de konkrete ytringer var forkert optaget. Der er altså ingen modsætning mellem struktur og norm.

Der er heller ingen modsætning mellem struktur og funktion – tværtimod kan struktur kun forstås til bunds i en funktionel ramme.³² Den klassiske strukturelle opfattelse er at sprogs konstituerende egenskab er struktur, også når det gælder betydning. Saussures mønstereksempel er at man ikke kan beskrive betydningsforskellen mellem de engelske ord *sheep* og *mutton* ved at henvise til det faktiske dyr. Men denne strukturelle forskel kan reelt kun forstås funktionelt: Disse ord anlægger forskellige perspektiver på fåret og har derved hver sin funktion. Betegner man det for eksempel som *mutton*, anskuer man det som kødleverandør.

Man bør altså fastholde strukturalismens sondring mellem struktur (= form) og substans (jf. Harder, 2016) – men forholdet imellem dem må vendes om. Struktur kan ikke eksistere uden noget der struktureres – derfor kommer substansen først (som det forudsatte). Men strukturen griber ind i det strukturerede. Strukturering får dermed en *funktion*. Det er ikke den rene ustrukturerede substans ("betydnings-

30 Jf. Robert Boyd et al., "Coordinated Punishment of Defectors Sustains Cooperation and Can Proliferate When Rare," *Science* 328, Issue 5978 (2010).

31 Et interessant forskningsresultat er at uddannelse i gevinstmaksimeringsteori tenderer imod at gøre folk til dårligere samarbejdspartnere, jf. R.H. Frank, T. Gilovich og D.T. Regan, "Does Studying Economics Inhibit Cooperation?" *Journal of Economic Perspectives* 7 (1993).

32 Se herom Peter Harder, *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1996.

grøden”) der er afgørende for et sprogligt budskab – det er den strukturerede helhed.

Også grammatiske valg er funktionelle (og retoriske). Og den normativitet som selve sprogsystemet er funderet i, har praktisk betydning for retorisk normativitet. Et eksempel kan samtidig illustrere hvordan en funktionel sprogvidenskab bringer retorik og lingvistik tættere på hinanden. Eksemplet angår det grammatiske subjekt, som ovenfor blev nævnt som eksempel på hvordan kun en funktionel forståelse af strukturegenskaber er adækvat.

Subjektbegrebet er forbundet med valget mellem aktive og passive sætninger: I den aktive sætning *Lotte hentede Ib* er Lotte agent og subjekt; Ib er patient og objekt. Ved valget af passiven *Ib blev hentet (af Lotte)* gør man i stedet Ib til subjekt. Tomlin har i eksperimenter vist at man kan styre talerens valg af passiv hhv. aktiv ved at manipulere med opmærksomheden i testsituationen.³³ Informanterne så en række film hvor to fisk svømmer imod hinanden, og hvor den ene sluger den anden. Opmærksomheden blev kontrolleret ved at en pil pegede på den ene fisk – og med få undtagelser blev denne fisk gjort til subjekt: Hvis den var offer, valgtes passiv (*den røde fisk bliver slugt af den blå*) – hvis den slugte den anden, blev sætningen aktiv (*den blå fisk sluger den røde*). Det viser at subjektvalg styres af hvor opmærksomheden er i talesituationen, hvilket igen bestemmer valget af aktiv og passiv. Dette valg er derfor retorisk, dvs. det afhænger af hvilket perspektiv man vil formidle til modtageren.

En enkelt forsøgsperson hos Tomlin undgik helt passiv – og det viste sig at han havde deltaget i et skrivekursus hvor man lærte aldrig at bruge passive former! Dette skrivekursus havde formentlig postuleret en norm alene ud fra en subkulturel tradition i (amerikansk) skriftlig retorik om at passiv er dårligt. Eksemplet kan illustrere forskellen på løsgående og velfunderet normativitet. En velfunderet retorisk (og derfor normativ) undervisning vil pege på at aktiv og passiv hver for sig er egnede til visse funktioner, og derpå forklare hvilke.³⁴ Dette er et eksempel på en reel, funktionelt funderet norm. En norm der blot siger ”Undgå passiv”, er derimod grundløs.

At strukturer er funktionelt og retorisk betinget, og at dét også gælder den normative evaluering af dem, gælder tillige strukturelle fænomener på tekstligt niveau, herunder retoriske parallelismer, gentagelser og antiteser. I stedet for at se dem som autonome, tomme strukturer må man forstå dem som organiseringer af substans

33 Russell S. Tomlin, “Focal Attention, Voice, and Word Order. An Experimental, Cross-linguistic Study,” i *Word Order in Discourse*, red. Michael Noonan og Pamela Downing (Amsterdam: John Benjamins, 1995).

34 Leif Becker Jensen har analyseret hvordan passivformer er skoleeksemplet på at sprognormer i journalistikkens praksis og lærebøger ofte ses ”som dogmatiske sandheder, der ikke problematiseres, og det kan udelukke andre og måske mere hensigtsmæssige valg ud fra et funktionalistisk sprogsyn” (”Den journalistiske automatskrift - når sproglige normer bliver til sproglige dogmer,” *Journalistica* 1 (2013), 141). Konkrete eksempler på velfunderet normativitet leveres f.eks. i den lingvistisk orienterede retoriker Joseph Williams’, der bl.a. beskriver passivens anvendelser sådan: ”Often, we avoid stating who is responsible for an action, because we don’t know or don’t care, or because we’d just rather not say” (*Style: Toward Clarity and Grace* [Chicago: University of Chicago Press, 1998, 38].) Passiv kan altså være funktionelt velbegrunderet, men når læserne har behov for at vide hvem der gjorde noget, er det dårligt eller suspekt retorik.

der formes til paralleller, genkomster og modsætninger. Indholdet får sin funktionelle rolle i kraft af denne formning. Når Lakoff og Johnson fastslår at metaforer ikke er rent ornamentale, som mange traditionelt har antaget, men har en konstituerende rolle for det indhold de udtrykker, er også det et specialtilfælde af en mere generel lovmæssighed: Den måde man artikulerer og strukturerer et indhold på, er medbestemmende for det indhold der udtrykkes.³⁵

Det er vigtigt her at understrege den fundamentale forskel på *vurdering* og *norm*. Der udgår en evaluering fra dem begge som ofte kaldes ”normativ”. Vurderinger kan imidlertid også være baseret i ren idiosynkratisk uvilje eller tilbøjelighed. I postmoderniteten hævder mange retten til at opsætte egne kriterier for hvad der er godt, og andres vurderinger og normer afvises med samme motivation (”Bland dig udenom!”). Normer og vurderinger kan derfor let havne i én og samme skraldespand.

Det særlige ved normer er imidlertid at de er del af den kollektive virkelighed, enten man kan lide dem eller ej. Derfor hører påvisningen af normer til sprogvidenskabens deskriptive opgave. Subjektive smagsdomme kan undertiden skabe normer – men kun hvis de overlever selektionstrykket og breder sig. Ellers er de en del af den samme baggrundvariation som i biologien skyldes tilfældige genetiske mutationer, og i sproget ”accidents de la parole” (i Saussures terminologi). Derfor er der stor forskel på kollektive normer og subjektive vurderinger. Løsgående ”normative” missiler flyver gennem luften – men man skal ikke forveksle dem med reelt eksisterende normer.

5. Retoriske virkemidler i argumentation

Der er en vigtig parallel mellem en retorisk, dvs. virkningsorienteret, analyse- og vurderingspraksis på det argumentative og det æstetiske område. Begge steder ser man på virkemidler, altså måder at gøre et intenderet indtryk på modtagere. Og begge steder står den retoriske analyse i modsætning til hvad man kunne kalde en rent immanent, ”indholdsorienteret” analyse, hvor man leder efter strukturer i det transmitterede indhold – anskuet som noget der kan abstraheres ud af analysegenstanden, uden fokus på modtageren og på den receptionsproces der udfoldes mellem genstand og modtager over tid.

I litteraturanalysen manifesteres denne tænkemåde i den udbredte akademiske opfattelse at alt drejer sig om fortolkning: ”interpretation is the only game in town” (med en formulering fra Stanley Fish).³⁶ Med til denne opfattelse hører at reglerne for fortolkning bestemmes af den professionelle gruppe man tilhører, og at fortolkeren typisk forholder sig til teksten som til en statisk, struktureret genstand hvor alting er kendt på én gang.

I forhold til argumentation handler den dominerende traditionelle synsmåde om at kontrollere at en argumentation, taget i sig selv, er logisk ”valid”. I begge

35 George Lakoff og Mark Johnson, *Metaphors We Live by* (Chicago: University of Chicago Press, 1980).

36 Stanley Fish, *Is There a Text in This Class?* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1980), 355.

tilfælde er der tale om et interessefokus som der til bestemte formål kan være god grund til at anlægge; svagheden består kun i hvad der ikke kommer med.

Lad os her kort komme ind på hvad der mangler når argumentation kvalitetsbedømmes ud fra logisk validitet (dvs. deduktiv gyldighed) som uomgængeligt hovedkrav. Der er grund til at diskutere dette fordi logikere gennem årtier og indtil for nylig har haft en art patent på at definere normerne for god argumentation, og fordi de fleste af dem ureflekteret har gjort det på den måde de har lært: Et godt argument er et der er deduktivt gyldigt. Denne misvisende idé er for eksempel lagt til grund i en udmærket nyere lærebog i argumentation.³⁷ Med denne position tager vi ikke afstand fra indsigtene i Vincent Hendricks' og Frederik Stjernfeldts bog, der også siger mange ting som er påkrævede og pædagogisk nyttige og endda udtrykker sympati for en retorisk tænkemåde (jf. bogens titel) – vores pointe handler om det der overses i denne betragtning.

Problemet viser sig konkret ved at der i forhold til mange spørgsmål er relevante og gode argumenter på begge sider – en grundlæggende retorisk erkendelse, udtrykt blandt andet i Ciceros metode med gennemgå argumenter *in utramque partem*.³⁸ Derfor kan man ikke, som hos logikerne, definere et godt argument som ét der deduktivt medfører sin konklusion – eftersom argumenter der taler for modsatte konklusioner i en sag, logisk set ikke begge kan have denne egenskab.

For eksempel er det et relevant og godt argument for overvågning i samfundet at den formentlig hjælper med at forebygge eller opklare terrorisme; men det er også et godt og relevant argument *imod* overvågning i samfundet at den griber ind i privatlivet. Talløse lignende tilfælde kan nævnes hvor der er ”gode” argumenter på begge sider i en sag. Hvis logikerne skulle være konsekvente, skulle de konkludere at der ikke findes nogen gode argumenter i den givne sag. Hvilket er absurd: De findes, men på begge sider. Netop derfor kan heller ingen af dem afgøre sagen definitivt (deduktivt), sådan som traditionelt orienterede logikere gerne vil have. Retorikere og logikere er enige at argumenter skal være relevante – men retorikere anerkender i modsætning til traditionel deduktiv logik at der kan være en legitim uenighed om et arguments relevans, som ikke kan afgøres objektivt/filosofisk. Endnu mere kan og vil der være en uomgængelig uenighed mellem individer om hvor stor relativ vægt de relevante argumenter i en sag kan tillægges. Et første kriterium for argumenter er naturligvis hvor stor faktisk rigtighed et argument har – for eksempel det argument at overvågning kan hjælpe til at forebygge eller opklare terrorisme. Og her, med hensyn til faktualitets-vurderingen, har den enkelte ikke det samme vide spillerum: Enhver kan ikke bare ”synes” at det er sådan – eller at det *ikke* er sådan. Den amerikanske politiker og diplomat D.P. Moynihan citeres for at ”everyone is entitled to his own opinion, but not to his own facts”. Men i det ”post-faktuelle” samfund mener mange at det er deres ret at fastslå hvad der er fakta – eller ”alternative fakta” – på alle mulige områder. Denne udvikling peger hen imod opløsning af sproget som kommunikations- og samarbejdsredskab i samfundet –

37 Vincent Hendricks og Frederik Stjernfeldt, *Tal en tanke: Om klarhed og nonsens i tænkning og kommunikation* (Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2007).

38 Jf. det filosofiske skrift *Lucullus*, stk. 7.

ligesom det ville opløse sprogets bærekraft hvis det var legitimt at slå om sig med løgn eller *bullshit*.

Men uanset om man kunne fastlægge alle argumenters sandhedsværdi 100%, kunne man stadig ikke reducere analyse og kritik af argumentation til et spørgsmål om sandhed og logiske følgeslutninger. Det skyldes blandt andet at der om visse sager slet ikke findes en sandhed, men kun forskellige *viljer* – for eksempel spørgsmålet om vi skal have en liberalistisk eller velfærdsbaseret samfundsmodel. Om ”fakta” kan vi slå fast at sproget bryder sammen hvis alle og enhver frit kan postulere deres egne fakta – men politisk argumentation drejer sig principielt ikke om påstandes sandhedsværdi, men om hvad vi skal *gøre*, dvs. om de mål vi skal stræbe efter. Når man skal vurdere argumentation i sådanne sager, kan man derfor ikke nøjes med at spørge om deduktioner ud fra sandheder. Her kommer det igen an på det normative grundlag i bredere forstand. God argumentation har at gøre med hvad der er normativt godt i den bredere forstand som denne artikel omhandler – over hele spektret fra det universelt menneskelige via det kulturelt forankrede til individuelle præferencer.

Med hensyn til de argument-kriterier der kan kaldes relevans og vægt, er der som sagt et legitimt spillerum for at man kan ”synes” noget – spillerum både for (sub)kulturelle og individuelle forskelle. Det sidste kunne man også kalde *subjektivitet*, et ord der provokerer mange filosoffer, ikke mindst logikere. Men for eksempel vil nogle borgere synes at overvågningens indgreb i privatlivet vejer tungere som argument end dens bidrag til terrorbekæmpelsen, mens andre vil synes det modsatte. Dette er ikke kun et faktuel spørgsmål der kræver viden, statistik, osv. – det er også et spørgsmål om individuel prioritering. Selvom der for eksempel er enighed om hvor stort et indgreb i privatlivet der rent faktisk sker ved et vist niveau af overvågning, så kan samfundsborger A synes at det simpelthen er for meget, mens samfundsborger B synes at vi kan leve med det. Den slags individuel varians er uudryddelig og legitim i sager der handler om fælles *handling*. Der er ikke objektive, filosofisk uigendrivelige løsninger på den slags spørgsmål – uanset hvor meget Platon så vil rotere i sin grav. På dette punkt tog han fejl, og sofisterne (de første retorikere) havde ret: I netop den art sager er der legitime argumenter både for og imod, og ingen kan *bevise* at de har ret. Præcis af den grund kommer retorikken ind i billedet.

Hvis man vil tale for en funktionsbaseret normativitet for politisk argumentation og diskurs, må man altså tage højde for det komplekse samspil mellem universelle, kulturspecifikke og individuelle faktorer. Det samspil har betydning for at forstå hvordan konkrete retoriske fænomener kan betragtes normativt. Når det gælder den funktion af sproget som fra starten har været i retorikkens centrum, nemlig den offentlige, politiske diskurs, må analyse og evaluering altså også her være funktionel. Kock har analyseret dansk politisk debat ud fra et funktionsbestemt normsæt på den måde vi har argumenteret for.³⁹ Titlen *De svarer ikke* henviser til en norm der har et universelt fundament moduleret af en kulturel kontekst:

39 Christian Kock, *De svarer ikke: Fordummende uskikke i den politiske debat* (København: Gyldendal, 2013 [2011]).

Når politikere ikke svarer på de spørgsmål de får stillet af vælgerne (eller af medier på vegne af vælgerne), er det et brud på en universel norm: En samtale er et fælles projekt, derfor er det bedre at der bliver svaret end at der ikke gør – for ved ikke at svare undlader man at bidrage til det fælles projekt. Der er her tale om funktionsbestemt, social normativitet.

Kravet er yderligere moduleret (og bestyrket) af et kulturelt fællesskab omkring demokratiet (hvis kerne kan føres helt tilbage til Aristoteles' overvejelser om retorik som deliberation). Hvis man tror på demokrati som deliberativt, dvs. at borgerne vælger imellem handlemuligheder ud fra overvejelser der blandt andet inddrager det fælles bedste, må politikere, for at muliggøre sådanne overvejelser, være forpligtet til som borgernes repræsentanter at svare; ellers udvander de noget af det konstituerende i demokratiet.

Den universelle norm om sprogligt samkvem er altså moduleret af et kulturspecifikt fællesskab som sætter en funktionel forpligtelse baseret på oplysningsidealene: Vælgerne har ret til at træffe afgørelse på et oplyst grundlag. Derfor må det overordnede socialt-normative kriterium for politisk diskurs være om den tjener denne funktion – og om en given diskursiv adfærd så kan anses for smart ud fra en politikers eller et partis rene afsender-perspektiv, dvs. deres egen strategiske interesse, bør derfor være et sekundært spørgsmål, som kommentatorer à la Mogensen og Kristiansen på danske TV2 News kan hygge sig med.⁴⁰

Den konkrete beskrivelses- og evalueringsopgave i forhold til politisk diskurs er dog ikke løst alene med disse universelle og kulturelle normer: Man er nødt til at se dem i deres konkrete handlingskontekst. Afgørende er her *medieringen* af den politiske samtale. Massemedier skaber betingelser som gør det vanskeligt at efterleve basale normer om samarbejde. Ofte vil et medies dagsorden være salgbarhed og/eller realisering af journalistiske nyhedskriterier (sensation, konflikt, m.v.) snarere end at vise debattører i samarbejde. Deborah Tannen har analyseret hvordan konfrontatorisk stil har topprioritet både i interview og i valget af debattører.⁴¹ Men som det fx er fastslået af redaktøren for BBC's *Newsnight*, Ian Katz:⁴² Hvis intervieweren reelt ikke er diskussionspartner, men et redskab for en konfrontation hvis succeskriterium er at hænge politikere til tørre, så hæmmes den normative kraft der udgår både fra samtalen som sådan og (mere kulturspecifikt) fra det deliberative demokrati. Så sættes politikeren i en situation hvor reelle svar på konfrontationsøgende spørgsmål ikke længere bidrager til deliberativ argumentation, men til projektet om at politikeren skal sættes i skammekrogen – og det projekt kan man ikke forvente at politikere vil bidrage til.

40 At kommentatorernes *faktiske* funktion tenderer til at være en reduktion af borgerne til umyndige tilskuere, er en hovedpointe i den analyse som Mette Bengtsson har leveret af genren – se ”Det indskrevne publikum i politiske kommentarer,” *Rhetorica Scandinavica* 71/72 (2016): 51-70.

41 Deborah Tannen, *The Argument Culture. Changing the Way We Argue* (London: Virago, 1998).

42 Ian Katz, ”The Death of the Political Interview,” *Financial Times*, 7. september 2014.

6. Retoriske virkemidler i æstetiske genstande

Et retorisk syn på æstetiske genstande, derunder litterære tekster, må ligeledes være funktions- og virkningsorienteret. En retorisk tilgang til for eksempel litteratur må derfor begynde med en funktionel forståelse af selve kategorien litteratur. Det er sådan en tankegang man for eksempel finder i Roman Jakobsons begreb om sprogets ”poetiske funktion” – dvs.: ”The set (Einstellung) toward the MESSAGE as such, focus on the message for its own sake”.⁴³ Modtagerens fokus i den poetiske funktion er rettet mod selve tegnet – ikke alene for dets indholds skyld (som det er normen i daglig kommunikation), heller ikke alene for rene udtryksaspekters skyld – men fordi tegnet som sådant har egenskaber der gør selve receptionen af det til en lystfyldt oplevelse. Hvad kan det være for egenskaber? Det kan for eksempel være at selve *tegnrelationen*, ”semiosen” mellem udtryk og indhold, skaber fascination og lyst. Tag Henrik Nordbrandt berømte lille digt om november:

Året har 16 måneder: November
december, januar, februar, marts, april
maj, juni, juli, august, september
oktober, november, november, november, november.⁴⁴

At digteren ikke bryder sig om november, er indlysende – men ligegyldigt. Det geniale der gør at man kan genlæse digtet mange gange med samme lyst (eller recitere det udenad), er netop tegnrelationen: at *væmmelse ved november* er udtrykt på den måde. Med til tegnrelationen hører, jf. ovenfor s. 41-42, at der ved den sproglige artikulering sker en strukturering af indholdssubstansen (her ”væmmelse ved november”) – blandt andet lægges der en gentagelsesstruktur ned over oplevelsen af november, så denne får fire pladser i årets gang i måneder, ikke kun én. Det kan betyde at november føles *såååå* lang – eller at de tre efterfølgende måneder alle føles som november. Den derigennem udtrykte holdning til november er i alle fald ca. den samme. Kombinationen af dét udtryk for dét indhold gør at selve læsningen af ytringen, for dens egen skyld, er frydefuld. Det frydefulde er ikke resultatet af læsningen, altså det budskab eller indhold vi kan tage med os – for det er jo trivielt.

At se værdien af æstetiske genstande, for eksempel digte, som funktionelt funderet (dvs. funderet i hvad de *gør* for læsere), er et radikalt skridt. Det indebærer nemlig at værdien af æstetiske genstande ligger i receptionen (oplevelsen) af dem – det græske ord som ”æstetik” kommer af, betyder oplevelse eller sansning⁴⁵ – og oplevelser er altid *individers* oplevelse. Det er også mere radikalt end den gængse retoriske lærdom at ”form og indhold” ikke kan (eller bør) adskilles. Det særligt æstetiske er at søge værdi i *oplevelsen-mens-den-står-på*.

At den ”poetiske funktion” lokaliserer ytringens værdi i selve receptionen, indebærer også at dennes *tidslige* dimension bliver central; en digterisk tekst kan ikke reduceres til en atemporal betydningsstruktur, sådan som akademiske læsninger

43 “Closing statement: Linguistics and poetics,” 356.

44 Henrik Nordbrandt, *Håndens skælven i november* (København: Brøndum, 1986).

45 Liddell og Scott’s ordbog siger: αἴσθησις: ”sense-perception, sensation”.

ofte foregøgler (tænk på 70'ernes strukturalistiske tekstanalyser med ”betydningens grundstruktur” ifølge Greimas, o.l.). I receptionen kommer det hele i en bestemt rækkefølge, som er afgørende. Æstetiske tekster rejser forventninger undervejs, som de indløser, skuffer eller omgår, eller indløser på overraskende tidspunkter og måder. Typisk er slutningen den afgørende indløsning af opbygget forventning, men helst på en måde der samtidig forbløffer. En sonet er et eksempel på en grundlæggende, forventningsdrevet og tilbagebliksskabende figur: triaden, hvor to ret ensartede dele (i sonetter 2 x 4 linjer) følges af en anderledes, længere del med en slutpointe (6 linjer). Mange vittigheder har en lignende *crescendo*-struktur, som den menneskelige hjerne ifølge Kenneth Burke har en medfødt modtagelighed for.⁴⁶ 14 gange opfylder en sonetkrans, som for eksempel Inger Christensens *Sommerfugledalen*, denne forventning. Til sidst kommer den forbløffende og dog forventede *tour de force*: Alle slutlinjer går sammen til en ”mestersonet”.⁴⁷

Hvis vi på skoler og læreanstalter lærer unge mennesker at det man gør med sådan et værk, er at fortolke sig frem til dets indeholdte livsvisdom i en atemporal struktur der ophæver det tidlige forløb, så lærer vi dem at smide barnet ud med badevandet. Med et flabet ordspil har æstetik-filosoffen Richard Shusterman udtrykt det sådan: “Felt experience is virtually ignored and entirely subordinated to third-person semantic theories of artistic symbolization and its interpretation. Once a potent embodiment of art’s sense and value, aesthetic experience is hermeneutered”.⁴⁸ Man kan blot forestille sig mestersonetten omskrevet til et *abstract* på prosa, sat op foran det hele. Den absurditet nærmer vi os hvis vi glemmer hvad æstetiske værkers centrale, definerende funktion er: at de kan belønne modtagerens interesse med en særlig form for lyst knyttet til selve receptionen mens den står på.

Som det gælder for sprogrigtighed, argumentation og andre domæner hvor vi har talt for funktionsbaseret normativitet, gælder det også i æstetik at *klangbund* er afgørende. Nordbrandts digt har appel til os nordboer der oplever november på samme måde som Nordbrandt. Som de gamle atenerer kan også vi gribes af *Kong Oidipus*, men typisk måske mindre: Dels skal vi kende sagnet på forhånd ligesom de gjorde, dels kan vi næppe leve med på samme måde i dette drama om forudbestemmelse og skyld der klæber til et individ. Vor musikoplevelse er også en anden. Vi oplever næppe, som borgerne i Aristoteles’ stat, fløjters klang som aggressiv og ophidsende. Og så videre.

Forestillinger om værkers permanente og iboende værdi, defineret uafhængigt af funktion i forhold til modtagere, er således et fantom. For æstetiske værker er værdiens *locus* oplevelsen – og den foregår i konkrete modtagere i konkrete situationer. Derfor er det kun i relation til en konkret æstetisk oplevelse at man kan bedømme et værks værdi. I sin roman *Det forsømte forår* illustrerer Hans Scherfig autoritetens vilkårlighed i skolen ved at lade læreren belære eleven om at han tager fejl med hen-

46 Kenneth Burke, *Counter-Statement* (Berkeley: University of California Press, 1931), 45ff.

47 Inger Christensen, *Sommerfugledalen* (København: Brøndum, 1991).

48 Richard Shusterman, “The End of Aesthetic Experience,” *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 55 (1997): 29–41.

syn til hvad der er morsomt. Dét griner vi ad, fordi det er absurd.

Her er en forskel i forhold til demokratisk argumentation. Det afgørende, kano- niske niveau for demokratisk samtale er det fællesskab som skal træffe beslutnin- gen. Hvor æstetiske oplevelser forbliver inde i den enkelte, vedrører demokratiske beslutninger hele fællesskabet, og det gør argumenterne for eller imod dem derfor også. I en retorisk optik må en demokratisk samfundsform derfor indebære at *både* interesser af ”selvisk” art og hensyn til det fælles bedste må indgå i den enkeltes over- vejelser om fælles beslutninger. Og borgerne må både have pligt og hjælp til disse overvejelser – de er ikke lig med at enhver stemmer ud fra umiddelbar mave- fornemmelse. Denne forståelse bedømmer politikeres argumentation i debatter funktionelt: Den skal tjene borgernes deliberation (= ”afvejning”). Hvis beslut- ninger kun bygger på flertalsafgørelse uden deliberation for og iblandt borgerne, taler man om ”aggregativt” demokrati.⁴⁹ I den demokratiforståelse er argumenta- tion reelt funktionsløs.

Også i forhold til æstetiske værker kan man tale om et fælleskulturelt niveau. For eksempel kan man tale om at *Højskolesangbogen* har en værdi for fællesskabet, som ikke afhænger af hvordan hver enkelt oplever hver enkelt tekst. For redaktionskomi- teen vil kriteriet for optagelse i næste udgave naturligt være teksternes funktion og deraf afledte værdi for det syngende fællesskab. Men i forhold til den specifikt æste- tiske funktion er dette hvad vi vil kalde en bonusværdi: Det at synge fællessang er ikke den kanoniske kontekst for en æstetisk oplevelse. Oplevelsen af kunstværker kræver ikke enighed. I forhold til æstetiske produkter er kun klangbunden forudsat, ikke det faktuelle grundlag. Æstetiske oplevelser er ikke noget man skal blive enige om, eller hvis gyldighed afhænger af om den oplevede genstand er retvisende i for- hold til virkeligheden.

Dette har betydning både for indholdets rolle for æstetisk effekt og for forståelsen af struktur på både udtryks- og indholdssiden. Analysen starter med udtrykssiden og den betydning en vellykket strukturering af udtrykssiden kan have for oplevelsen. Sophus Claussen slutter digtet ”Jeg gav den unge Gud mit Hjerte” således:

At være helt alene, klar og vaagen
og føle Livets Længsler fint husere:
En kølig Ranke og en Bajadere⁵⁰
omslynger mig ... nu letter Morgentaagen.

En kølig Ranke og en Bajadere
gaar som en ufødt Tanke frem. Hvad mere?
En Bajadere og en kølig Ranke –
en Dumhed bragt i Form, det er en Tanke ...

Naar Verset ryster stolt sin Løve-manke.⁵¹

49 Jf. fx John S. Dryzek, *Deliberative Democracy and Beyond* (Oxford: University Press, 2002).

50 En bajadere (med tryk på tredje stavelse) er en indisk tempeldanserinde.

51 Fra ”Heroica”, 1925; citeret efter *Sophus Claussens lyrik I-IX* (København: Gyldendal, 1982-

Det er ikke nødvendigt at gå udtryksfigurerne nærmere igennem for at konstatere at Claussen leger overlegent med rim, rytme, ombytnings- og gentagelsesstrukturer, og med indholdets hjælp lægger op til forførerisk at rive læseren med sig. Men det er ikke alt hvad der er at sige.

Henrik Nordbrandt har taget Claussen i skole for denne afslutning og parodieret den.⁵² Hans argument er at en elegant struktur ikke alene kan bære igennem – hvad Claussens slutlinjer ellers hævder. Uden at fælde dom over digtets æstetiske slagkraft – hvilket vi jo har argumenteret for at man ikke kan – vil vi påstå at Nordbrandt peger på noget væsentligt. Modsætningsvis i *Sommerfugledalen*: En meget krævende forside (se ovenfor) strukturerer et meget fortættet indhold i et dynamisk-musikalsk forløb som er essentielt for værkets æstetiske virkning. Indholdet er netop ikke pointen alene, men er én af faktorerne i dets oplevelsespotentiale. ”En kølig ranke og en bajadere”, som der står, er klart forventningsskabende, og interessen stiger en tak når begge dele ”omslynger” digteren – men hvad er disse metonymiske figurer brugt til? (”Hvad mere?” er også læserens naturlige spørgsmål). I stedet springer digteren over i en epigrammatisk spidsformulering (i sig selv en dristig og slående kombination af indholdsmæssige modsætninger og udtryksmæssige paralleller) – hvis pointe ret beset dementeres af det foregående linjers uafsluttedhed: Der kom faktisk aldrig nogen tanke ud af den ”dumhed” som ranken og bajaderen udgør i uforløst sammenstilling.

Ovenfor har vi argumenteret for at struktureringen af indholdet er en afgørende dimension som lades ude af betragtning hvis man kun ser retoriske strukturer (rim, gentagelsesfigurer, modsætninger, m.v.) som noget udtryksmæssigt – en pointe der viser det nære slægtskab mellem retorik og funktionel lingvistik.⁵³

Et yderpunkt som skal nævnes her for at sætte betydningen af struktur i relief, er den form for retorisk appel som udelukkende bygger på indholdsmæssig substans, altså på at inddrage et bestemt stof, uden hensyn til hvordan det struktureres (se for eksempel om Trumps retorik nedenfor).

7. Konklusioner

Retorik er økologisk og evolutionært funderet i de samme universelle træk ved sproglig kommunikation som ligger til grund for sprogevnens i det hele taget. Det centrale er et normativt fundament der gør det til en universel værdi at samarbejde om kommunikative formål i fælles interesse. Den andens oplevelse og velfærd er en del af grundlaget for samtalen, også i tilfælde af ”strategisk” kommunikation.

Dette betyder ikke at altruisme er et grundtræk ved al kommunikation – men retorik der savner en sådan samarbejds-fundering, er parasitær og omfattet af evolutionære beskyttelsesmekanismer imod snydere. Retorikken kan dermed lægge

84).

52 Henrik Nordbrandt, *Ruzname* (København; Brøndum/Aschehoug, 1996).

53 Jf. E. Engberg-Pedersen et al., *Dansk funktionel lingvistik* (København og Roskilde: Københavns Universitet & RUC, 2005).

diskussionen om hvorvidt disciplinen som sådan er amoralsk, bag sig (den mistanke som faget har levet med siden Platons *Gorgias*).

Retorikkens genstandsområde og analyseprincipper kan forstås som noget der ligger i naturlig forlængelse af en kognitiv-funktionel opfattelse af sprogets væsen. I modsætning til en sprogteori baseret på ren struktur eller på en antagelse af at sprogets kategorier afspejler erkendelsens kategorier, vil en funktionel sprogteori kunne belyse de dele af retorikkens normative grundlag som er knyttet til selve sprogsystemet og sprogevn.

Blandt de pointer man kan hente ud af et sådant samspil, er at retoriske strukturer, herunder figurer som antiteser og paralleller, skal forstås funktionelt. På den baggrund kan man skabe kriterier for at skille ”tom” og ”billig” retorik fra kanonisk anvendelse af de samme virkemidler. Man kan også forstå eksistensen af en rent substansorienteret retorik både i det argumentatoriske og det æstetiske domæne: Den rent substansorienterede retorik og dens effekt dementerer ikke eksistensen af et normativt fundament, men viser hvorfor visse normer ikke er afgørende for denne type retorik.

Både når det gælder æstetiske og argumentative tekster må analyse og evaluering se genstanden som funktionelt forankret. At lade det normative stå udenfor som noget eksternt og subjektivt ville være deskriptivt inadækvat. I begge typer af tekster indgår et universelt menneskeligt, et kollektivt og kulturelt, og endelig et individuelt aspekt. Der er imidlertid den forskel imellem de to typer eller genrer at det individuelle aspekt har forrang i en æstetisk kommunikation – hvor det kollektive har forrang i argumentation. Det hænger sammen med at en æstetisk oplevelse som udgangspunkt er individuel, mens det at beslutte noget ud fra deliberativ argumentation er noget fælles. Derfor giver det ikke mening at påstå over for den enkelte at et værk giver en æstetisk oplevelse af høj rang hvis vedkommende ikke *har* den oplevelse – hvorimod det kan give god mening at hævde at et bidrag til en argumentation er godt, også selvom én deltager ikke synes det.

Bidrag til den demokratiske samtale er underkastet de fælles normer, både dem om samtalen som universel interaktionsform, og dem om demokratiet som bygget på fælles beslutninger. Her kan man med andre ord godt underkende den andens – eller endnu bedre, sin egen! – ”mavefornemmelse” som eneste kriterium. Hvis man vil give sin mavefornemmelse en form der hører hjemme i den fælles deliberation, kan man fx sige: ”Jeg kan godt se det er et relevant argument, men der er andre som jeg synes har større vægt – og nu skal jeg forklare hvorfor.” Den enkelte borger – og en teori der fx betragter demokrati som ren aggregering af holdninger – kan naturligvis godt vælge at mene at mavefornemmelser uden samtale er nok. Men det er en afvigelse fra det normative fællesskab som udgør demokratiets grundvold, og altså med til at undergrave det. Derfor kan retorisk analyse af fx den i skrivende stund nyvalgte amerikanske præsident Donald Trumps politiske kommunikation godt munde ud i en rent deskriptiv konstatering af at den er normativt uholdbar (hvorimod man altså ikke kan ”demonstrere” at Claussens digt er normativt uholdbart). Trumps tilhængere kan over for en sådan normativ underkendelse hævde at hans politiske modstandere ved deres manglende lydhørhed skabte en situation hvor

Trumps retorik repræsenterede en vinderstrategi – og det kan godt tænkes at være rigtigt. En undersøgelse foretaget af Verdensbanken tyder således på at populistiske vælgerskred i høj grad skyldes arbejder- og middelklassens oplevelse af at deres egen økonomiske tryghed var blevet undergravet af den globale udvikling som det politiske establishment betragtede som fremskridt⁵⁴ – og i en sådan situation er det forståeligt at man støtter dem der bekæmper det etablerede politiske system. Der er ingen modsætning i at hævde at to modstandere ved deres adfærd begge undergraver demokratiet, selvom de i øvrigt er uenige om alt.

Donald Trumps succesfulde kampagne kan blandt andet ses som et eksempel på ren ”substans”-retorik uden strukturering (jf. ovenfor). Fordi det i en periode har været stigmatiseret at beskrive indvandring som et problem, har selve det at tage det op som et tema været et slagkraftigt retorisk virkemiddel. (Det er dette der i politisk kommunikationsteori kaldes ”priming”, hvor et vist tema gøres ”salient”.⁵⁵) Tilsvarende kan man eksemplificere substansretorik med den appel Trump har til et segment i den amerikanske vælgerbefolkning, hvis vi har ret i den tolkning at han i høj grad har fået sin opbakning ved at udtrykke en vrede og frustration som det politiske establishment ikke har formået at repræsentere, og hvor hans evne til at strukturere dette budskab derfor ikke har spillet en afgørende rolle.

Trumps sejr giver anledning til at pointere en egenskab ved normative fællesskaber som følger af den evolutionære ramme de er forankret i (jf. afsnit 2): Deres eksistens afhænger af at deltagerne medvirker til at reproducere dem. Demokratier kan gå til grunde og afløses af styreformer med tættere analogier til præ-menneskelige gruppestrukturer med islæt af ”underkastelse under alfa-hannen”. Hermed bortfalder også det normative grundlags status af ”socialt faktum”. Man kan naturligvis godt fastholde indholdet i kritikken, ligesom man kan være kritisk over for samfund der aldrig har været demokratiske – men kritikken grundlag må så hentes udefra.

Den samlede konklusion er at der – på alle planer, fra det filosofiske grundlag til helt konkrete analyser – er perspektivrige overlap og synergimuligheder mellem retorik og funktionel lingvistik. Vi håber denne artikel kan medvirke til at de bliver fulgt op.

54 World Bank Group. 2016. *Polarization and Populism* (Washington D.C.: World Bank Group, 2016).

55 Jf. Dietram A. Scheufele, “Agenda-setting, Priming, and Framing Revisited,” *Mass Communication & Society* 3.2-3 (2000): 297-316.

Referencer:

- Anscombe, Jean-Claude, og Oswald Ducrot. *L'argumentation dans la langue*. Bruxelles: Madarga, 1983.
- Anscombe, Jean-Claude, og Oswald Ducrot. "Argumentativity and Informativity." I *From Metaphysics to Rhetoric*, red. Michel Meyer, 71-87. Dordrecht: Kluwer, 1989.
- Becker Jensen, Leif. "Den journalistiske automatskrift - når sproglige normer bliver til sproglige dogmer." *Journalistica* 1 (2013): 141-171.
- Bengtsson, Mette. "Det indskrevne publikum i politiske kommentarer." *Rhetorica Scandinavica* 71/72 (2016): 51-70.
- Black, Edwin. *Rhetorical Criticism*. New York: Macmillan, 1965.
- Boyd, Robert, Herbert Gintis og Samuel Bowles. "Coordinated Punishment of Defectors Sustains Cooperation and Can Proliferate When Rare." *Science* 328, Issue 5978 (2010): 617-620.
- Burke, Kenneth. *Counter-Statement*. Berkeley: University of California Press, 1931.
- Burke, Kenneth. *The Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press, 1950.
- Bybee, Joan, "Semantic Substance vs. Contrast in the Development of Grammatical Meaning". I *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, red. S. Axmaker, A. Jaisser og H. Singmaster, General session and parasession on grammaticalization, 247-64. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 1988.
- Christensen, Inger. *Sommerfugledalen*. København: Brøndum, 1991.
- Claussen, Sophus. *Sophus Claussens lyrik*. I-IX: 2. Tekstkritisk og kommenteret udgave ved Jørgen Hunosøe, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: Gyldendal, 1982-84.
- Darwin, Charles. *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*. Concise edition. Selections and commentaries by Carl Zimmer; foreword by Frans de Waal. Harmondsworth: Penguin, 2007 [1871].
- Davidoff, Jules, Ian Davies og Debi Roberson. "Colour Categories in a Stone-age Tribe." *Nature* 398 (1999), 203-204.
- Dryzek, John S. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Durkheim, Émile. "Représentations individuelles et représentations collectives". I Durkheim, *Sociologie et philosophie* [1871]. 13-50. Paris: Presses Universitaires de France, 1974.
- Engberg-Pedersen E., M. Fortescue, P. Harder, L.F. Jakobsen, L. Heltoft, red., *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1996.
- Engberg-Pedersen, E., M. Fortescue, P. Harder, L. Heltoft, M. Herslund & L.F. Jakobsen. *Dansk funktionel lingvistik*. København og Roskilde: Københavns Universitet & RUC, 2005.
- Fish, Stanley E. *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1980.
- Frank, R.H., Gilovich, T. og Regan, D.T. "Does Studying Economics Inhibit Cooperation?" *Journal of Economic Perspectives* 7 (1993): 159-171.
- Frankfurt, Harry G. *On Bullshit*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
- Frankfurt, Harry G. "Donald Trump is BS." I *Time* 12.5.2016: <http://time.com/4321036/donald-trump-bs/> (tilgået 19.12.2016).
- Garsten, Bryan. *Saving Persuasion: A Defense of Rhetoric and Judgment*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.
- Grice, H. Paul. "Logic and Conversation." I *Speech Acts (Syntax and Semantics 3)*, red. Peter Cole og Jerry L. Morgan, 41-58. New York: Academic Press, 1975.
- Habermas, Jürgen. "Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz." I *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie*, red. Jürgen Habermas og Niklas Luhmann, 101-141: Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1971.
- Habermas, Jürgen. *Theorie des kommunikativen Handelns*, I-II. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1981.
- Habermas, Jürgen. "Actions, Speech Acts, Linguistically Mediated Interactions, and Lifeworld." I *Philosophical Problems Today* 1, red. G. Fløistad, 45-74, Dordrecht: Kluwer Academic

- Publishers, 1994.
- Harder, Peter. *Functional Semantics. A Theory of Meaning, Structure and Tense in English*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1996.
- Harder, Peter. *Meaning in Mind and Society. A Functional Contribution to the Social Turn in Cognitive Linguistics*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 2010.
- Harder, Peter. "Variation, Structure and Norms." *Review of Cognitive Linguistics* 10 (2012): 294-314.
- Heider, Elizabeth Rosch. "'Focal' Color Areas and the Development of Color Names." *Developmental Psychology* 4 (1971): 447-55.
- Hendricks, Vincent og Frederik Stjernfelt. *Tal en tanke: Om klarhed og nonsens i tænkning og kommunikation*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2007.
- Hjelmslev, Louis. *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København: Bianco Lunos Bogtrykkeri, 1943.
- Hopper, Paul J. "Emergent Grammar." I *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Red. J. Aske, N. Beery, L. Michaelis og H. Filip. Berkeley, 139-157. Berkeley Linguistics Society, 1987.
- Hull, David L. *Science as a Process: An Evolutionary Account of the Social and Conceptual Development of Science*. Chicago: University of Chicago Press, 1988.
- Itkonen, Esa. "The Central Role of Normativity for Language and Linguistics." I *The Shared Mind: Perspectives on Intersubjectivity*, red. J. Zlatev, T. Racine, E. Sinha, og E. Itkonen, 279-305. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 2008.
- Jakobson, Roman. "Closing Statement: Linguistics and poetics." I *Style in language*, red. Thomas A. Sebeok, 350-377. Cambridge, MA: MIT Press, 1960.
- Jensen, Leif Becker. "Den journalistiske automatskrift: Når sproglige normer bliver til sproglige dogmer" *Journalistica* 1 (2013): 141-171.
- Katz, Ian. "The Death of the Political Interview." *Financial Times*, 7. september 2014. <https://www.ft.com/content/bd0b95c4-3477-11e4-b81c-00144feabdc0> (tilgæet 17.3.2017).
- Keller, Rudi. *Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache*. Tübingen: Francke, 1990.
- Kiewe, Amos, og Davis W. Houck, red. *The Effects of Rhetoric and the Rhetoric of Effects*. Columbia, SC: University of South Carolina Press, 2015.
- Kock, Christian. "Sproglig kvalitet." I *Dansk Sprognævn – godt og vel 50 år efter*, red. Vibeke Sandersen og Jørgen Schack, 53-73. København: Dansk Sprognævn, 2007.
- Kock, Christian. *De svarer ikke: Fordømmende uskikke i den politiske debat*. København: Gyldendal, 2013 [2011].
- Kock, Christian. *Ordets magt. Retorisk tænkning der holder. 1: Før 1900*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2012.
- Kock, Christian. "Inception: How the Unsaid May Become Public Knowledge". I *Rhetoric, Discourse and Knowledge* (Studies in Language, Culture and Society, 9), red. Maria Załęska og Urszula Okulska, 275-286. Frankfurt: Peter Lang, 2016.
- Kock, Christian, og Mie Femø Nielsen. "Hvad er spin?" I *Politisk spin*, red. Anne Høybye, Brit Buchhave, Martin Lund og Signe Wagner, 19-35. København: Akademisk Forlag, 2007a.
- Kock, Christian, og Mie Femø Nielsen. "Fire grundlæggende funktionstyper af spin." I *Politisk spin*, red. Anne Høybye, Brit Buchhave, Martin Lund og Signe Wagner, 36-62. København: Akademisk Forlag, 2007b.
- Kock, Christian, og Mie Femø Nielsen. "Sproglige spinteknikker." I *Politisk spin*, red. Anne Høybye, Brit Buchhave, Martin Lund og Signe Wagner, 63-74. København: Akademisk Forlag, 2007c.
- Lakoff, George. *The All New Don't Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the Debate*. White River Junction: Chelsea Green Publishing, 2014.
- Lakoff, George, og Mark Johnson. *Metaphors We Live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- McCroskey, James C. *An Introduction to Rhetorical Communication: A Western Rhetorical Perspective*. Boston, MA: Allyn and Bacon, 2015 [1968].
- Milroy, James, og Leslie Milroy. *Authority in Language* (2nd edition). London: Routledge, 1991.

- Nordbrandt, Henrik. *Håndens skælven i november*. København: Brøndum, 1986.
- Nordbrandt, Henrik. *Ruzname. Dagbog, 4. marts 1995-4. marts 1996*. København: Brøndum/Aschehoug, 1996.
- Orwell, George. *Nineteen Eighty-Four*. Harmondsworth: Penguin, 1972 [1949].
- Richerson, Peter J., og Robert Boyd. *Not by Genes Alone. How Culture Transformed Human Evolution*. Chicago: University of Chicago Press, 2005.
- Saussure, Ferdinand de. *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot, 1968 [1916].
- Scheufele, Dietram A. "Agenda-setting, Priming, and Framing Revisited: Another Look at cognitive Effects of Political Communication." *Mass Communication & Society* 3.2-3 (2000): 297-316.
- Schmidt, Marco F. H. og Michael Tomasello. "Young Children Enforce Social Norms". *Current Directions in Psychological Science* 21(4) (2012): 232–236.
- Searle, John R. *The Construction of Social Reality*. Harmondsworth: Penguin, 1995.
- Shusterman, Richard. "The End of Aesthetic Experience." *Journal of Aesthetics and Art Criticism* 55 (1997): 29–41.
- Tannen, Deborah. *The Argument Culture. Changing the Way We Argue*. London: Virago, 1998.
- Tomasello, Michael. *Origins of Human Communication*. Cambridge, MA: MIT Press, 2008.
- Tomlin, Russell S. "Focal Attention, Voice, and Word Order. An Experimental, Cross-linguistic Study". I *Word Order in Discourse*, red. Michael Noonan og Pamela Downing, 517-554. Amsterdam: John Benjamins, 1995.
- Warneken, Felix, Frances Chen, og Michael Tomasello. "Cooperative Activities in Young Children and Chimpanzees." *Child Development* 77 (2006): 640-663.
- Williams, Joseph. Style: *Toward Clarity and Grace*. Chicago: University of Chicago Press, 1990.
- Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell, 1953.
- World Bank Group. 2016. *Polarization and Populism*. (World Bank ECA Economic Update November 2016.) Washington D.C.: World Bank Group.
- Wright, Larry. "Functions." *The Philosophical Review* 82 (1973): 136–68.